

Om landnamet på Færøerne

Af *Símun V. Arge*

1. Indledning

Opfattelsen om, hvornår Færøerne blev bebygget, har siden begyndelsen af 1800-årene været ret stereotyp: Omkring 700 blev øerne bebygget af irske munke, som blev fordrevet af norrøne landnamsmænd, der kom fra Norge omkring år 825. Denne opfattelse har man ment at kunne begrunde både ud fra skriftlige kilder, stednavnemateriale, sagn samt levn fra bebyggelserne.

Det var først ved A. W. Brøggers udgivelse af bogen »Hvussu Føroyar vórðu bygdar« í 1937, at den ældste bebyggelse diskuteredes mere indgående. Men grundlaget var dengang særdeles spinkelt. Siden da er spørgsmålet om bebyggelsestidspunktet ikke behandlet selvstændigt, omend det er strejft i anden forbindelse. Men den gamle opfattelse har man holdt fast ved.

Ved nyere pollenbotaniske undersøgelser har man ment nøjere at kunne tidsfæste den ældste bebyggelse – og endda til at være ca. 100 år ældre end hidtil antaget.

På grundlag af en kritisk behandling dels af skriftligt dels af arkæologisk kildemateriale, vil jeg i det følgende vurdere spørgsmålet om, hvornår landnamet på Færøerne kan have fundet sted (1).

2. Den traditionelle opfattelse

Opfattelsen af, hvem der først ankom til Færøerne og hvornår dette skete, har især bygget på to skriftlige

kilder: Færeyinga saga og en ældre kilde, forfattet af den irske munk, Dicuil.

Færeyinga saga

Det, vi i dag kender som Færeyinga saga, er en samling af forskellige tekster, der omtaler begivenheder, som udspillede på Færøerne. Indtil 1832 havde disse tekster været at finde spredt i forskellige udgaver af de større islandske sagaer. Filologen C. C. Rafn samlede nu disse tekster til en helhed og udgav dem under benævnelsen Færeyinga saga (2). Om der i det hele taget har eksisteret en saga med denne titel, og hvordan denne i så fald kan have været udformet, er det i dag umuligt at afgøre.

Teksten beretter i hovedsagen om høvdinges magtkamp, deres vidtløftige gerninger samt hændelser i forbindelse med kristendommens indførelse på øerne. Begivenhederne er henlagt til tiårene før og efter år 1000.

Færeyinga saga, og persongalleriet heri, er i udstrakt grad blevet anvendt som en pålidelig historisk kilde til Færøernes tidlige historie (3). Dertil har fortællingen lokalt fostret utallige sagn og traditioner i tilknytning til de lokaliteter, hvor begivenhederne ifølge teksten udspillede.

Dog er det sagaens indledende ord, der er aktuelle i behandlingen af nærværende emne. Her hedder det:

»Grím Kamban hed en Mand; han bebyggede først

Færøerne i Harald Haarfagers Dage. Der var den Gang mange som flyede for Kongens Herskesyge, af hvilke nogle nedsatte sig på Færøerne, og tog sig der Bopæl, men nogle søgte til andre øde Lande» (4).

Rafn accepterer tekstens oplysning om, at Grímur Kamban var den første mand, der ankom til Færøerne. I indledningen til sin udgave af sagaen forsøger Rafn at opstille en kronologisk oversigt over de vigtigste begivenheder, der omtales i sagaen, samtidig med at han forsøger at præcisere tidspunktet for landnamet og den ældste bebyggelse. Dels støtter Rafn sig til sagatekstens oplysninger, bl.a. nogle tilskrevne årstal i Flatøbogens margen, dels til et andet skrift, som her trækkes ind i diskussionen.

Dicuil

Dette værk »De mensura orbis terræ«, der antagelig er skrevet omkr. år 825, blev ved dets trykte udgivelse i 1807 kendt i bredere kredse, og tidens forskere var så småt begyndt at tage det under behandling (5). Skriftet indeholder bl.a. oplysninger om irske gejstliges rejser i havet nord for Irland og Skotland. Her søgte de tilflugt for uforstyrret at kunne dyrke deres tro i en eneboertilværelse.

Dicuil refererer:

»14. There are many other islands in the ocean to the north of Britain which can be reached from the northern islands of Britain in a direct voyage of two days and nights with sails filled with a continuously favorable wind. A devout priest told me that in two summer days and the intervening night he sailed in a two-benched boat and entered one of them.

15. There is another set of small islands, nearly all

separated by narrow stretches of water; in these for nearly hundred years hermits sailing from our country, Ireland, have lived. But just as they were always deserted from the beginning of the world, so now because of the Northman pirates they are emptied of anchorites, and filled with countless sheep and very many diverse kinds of sea-birds. I have never found these islands mentioned in the authorities» (6).

Ud fra den kortfattede beskrivelse af øernes udseende og afstanden til disse fra den britiske kyst målt i sejltid, var forskere hurtigt enige om, at de øer, Dicuil her omtaler, var Færøerne, og at Færøerne således har været bebyggede af irske eneboere forud for det norrøne landnam (7).

Diskussion

Ved at sammenholde Dicuils beretning fra ca. 825, hvoraf det fremgår, at de irske eneboere var fordrevet fra øerne, med oplysninger fra sagateksten, mener Rafn at kunne sætte Grímur Kambans ankomst – og dermed den første norrøne bebyggelse af Færøerne – til året 825, en opfattelse, som stort set stadig er gældende (8).

Allerede Rafn påpegede visse uoverensstemmelser i sagateksten (9). Flatøbogen, som er et kompilationsarbejde, er i hovedsagen skrevet i slutning af 1380-erne. Ifølge denne tekst, som Rafn og alle andre udgivere af Færeyinga saga-tekster har benyttet, skulle Grímur Kamban være den første der ankom til Færøerne. Endvidere skulle dette være foregået på Harald Hårfagers tid, da mange flygtede fra hans herredømme. I så fald skulle Grímur være kommet til Færøerne på et tidspunkt efter at Harald var kommet til magten, efter slaget ved Hafsford, d.v.s. i 880-erne (10). Dette får Rafn ikke til at stemme overens med at Grímurs barne-

barn skulle have deltaget i landnamet på Island, hvilket i dag almindeligvis sættes til 874.

Samme problem har historikere og filologer senere beskæftiget sig med. Særlig interesse knytter sig til Ólafur Halldórssons konklusion. Denne fremhæver, at det ikke er dateringen, der er forkert men derimod Flatøbogens tekst. Han antager, at den del af teksten til hovedmanuskriptet til den store Olaf Trygvasons saga, som omhandler Færøerne, er den oprindelige. Ud fra denne antagelse påviser Halldórsson, at der i denne er opstået en punktumfejl i Flatøbogens afskrift (11). Teksten angiver ikke noget tidspunkt for Grímurs ankomst til øerne, blot at han var den første. Dernæst, at på Haralds dage flygtede mange, bl.a. til Færøerne. Som så mange andre havde gjort før, holder Halldórsson fast ved Grímurs slægtstavle samt den mulighed, at Færeyinga sagas forfatter bygger på et historisk sagn, og dermed også, at hans ankomst til øerne med rimelighed kan sættes til omkr. 825. Han taler således for to udvandrerbølger til Færøerne – én tidligt i 800-årene, den anden ved slutningen af århundredet.

Vurdering af de skriftlige kilder

Det antages at teksten til beretningerne i Færeyinga saga er forfattet omkring år 1220. Det er sandsynligt, at forfatteren har bygget på færøske sagn. Beretningerne kan derfor indeholde en historisk kerne. Denne lader sig imidlertid ikke udskille da en sammenligning med andre kilder er umulig (12). Der findes f.eks. hverken runeindskrifter eller arkæologiske vidnesbyrd, der kan sættes i forbindelse med de beretninger, sagasen omtaler. Det, at teksten beretter om begivenheder, der ligger 200-400 år forud for dens kendte nedfældelse, og at den er ukontrollabel, samt at den i hovedsagen må opfattes som fri digtning, gør den uanvendelig

som historisk kilde til belysning af Færøernes ældste historie (13).

Det ældste bevarede manuskript af Dicuils værk er fra anden halvdel af 9. årh. (14). Om ægtheden og oprindelsen af selve værket hersker der tilsyneladende ingen tvivl. Men spørgsmålet om, hvorvidt Dicuil kan anvendes som historisk kilde til belysning af Færøernes ældste historie, er et andet. Her må det pointeres, at værket, netop vedrørende dette spørgsmål, tydeligt er behæftet med flere usikkerhedsfaktorer. Ikke mindst det væsentlige forhold, at de beskrevne øer, som eftertiden har udpeget som Færøerne, ikke betegnes med noget stednavn. Ligeledes kan afstanden til øerne, målt i sejltid, meget nemt være behæftet med usikkerhed. At der desuden er tolkningsproblemer i det citerede afsnit stiller værket yderligere svagere som kilde betragtet (15).

Nedenfor vil fremgå, at de her citerede afsnit, der omhandler irsk bosættelse, ikke kan sættes i forbindelse med aktivitets- eller bebyggelseslevn, hvorfor det langt fra kan bevises, at de øer, Dicuil omtaler, virkelig er Færøerne.

Men det kan på den anden side heller ikke udelukkes. En efterprøvning må komme an på de materielle levn. Ikke før vi har arkæologiske vidnesbyrd om en tidlig irsk bebyggelse, kan Dicuils værk bruges som skriftlig kilde til belysning af Færøernes ældste historie.

3. Sagn

I forbindelse med spørgsmålet vedrørende en irsk bebyggelse på Færøerne er det ved flere lejligheder fremhævet, at der bl.a. på Suðuroy er overleveret sagn der skulle have tilknytning til en sådan bebyggelse, nedtegnet af øens sognepræst J. H. Schrøter. Det berettes, at der påvises flere steder, hvor disse mennesker havde

boet (16). Det fremgår, at sagnene er knyttet til konkrete levn i landskabet – nemlig nogle agerforekomster på ret afsidesliggende lokaliteter, som jeg vender tilbage til senere.

Det er min opfattelse, at disse sagn er typiske eksempler på lokalbefolkningens forsøg på at forklare f.eks. levn efter tidligere tiders bebyggelse, som har kunnet observeres i terrænet, men om hvis oprindelse de intet kendskab har haft.

Disse forklaringssagn har utvivlsomt i generationer levet i folkemunde. På et givet tidspunkt bliver de nedskrevet for til sidst at anvendes som mere eller mindre fakta. Forklaringssagn er naturligvis ganske uacceptable som historisk kilde.

4. Stednavne

Langt den største del af de færøske stednavne er af norrøn oprindelse. Både hvad angår topografisk-beskrivende naturnavne og bebyggelsesnavne består disse af ord og sammensætninger, som kendes fra Norge, især fra Vestlandet, og fra de skotske øer og Island (17). Der kan således være tale om, at udvandrere i høj grad har anvendt stednavne fra hjemegnen til de nye lokaliteter.

Når man ved århundredskiftet og senere indenfor filologien har behandlet problemer vedrørende bebyggelsen, er det dog blevet påpeget, at der på Færøerne også findes stednavne, som må være af keltisk oprindelse.

Det var i første omgang den færøske sprogforsker dr. phil. Jakob Jakobsen, der behandlede emnet. I flere skrifter fremhævede Jakobsen ord og stednavne, der efter hans opfattelse var af keltisk oprindelse, f.eks. navne som Dímun og Brandansvík. I et tidligt arbejde fra 1901 antager Jakobsen disse stednavne blot som værende udtryk for den på Færøerne boende befolk-

nings forbindelser med befolkningen i områderne syd herfor – altså at der er tale om sydfra kommende påvirkninger (18). Men inden for en ret kort årrække sker der en markant forandring i hans opfattelse. Denne bevirker, at ord af keltisk oprindelse snarere tages som udtryk for, at en keltisk befolkning har beboet Færøerne forud for det norrøne landnam (19).

Der kan dog næppe herske tvivl om, at Jakobsen har ladet sig influere stærkt af de tanker, der i hans samtid var fremherskende indenfor filologien, bl.a. vedrørende spørgsmålet om den indflydelse den keltiske påvirkning generelt havde på de norrøne bebyggelser i Atlanterhavet med nordmændene Sophus og Alexander Bugge i spidsen (20).

Set på baggrund af det materiale, der ligger til grund for Jakobsens resultater – et materiale, der tilsyneladende ikke var udvidet siden 1901, da han skrev sin indledende artikel vedrørende de færøske stednavne – er det min opfattelse, at de slutninger, han drager i 1915, er mere vidtgående end materialet kunne bære.

Senere har filologen, dr. phil. Christian Matras bygget videre på Jakobsens arbejder. Med udgangspunkt i ord, som antages at have sin oprindelse i vikingetiden i de irsk-skotske områder syd for Færøerne, har Matras fremhævet påvirkninger, der kan skyldes den forbindelse befolkningen på Færøerne kan have haft med nævnte områder. Dette har han vist i en række arbejder, der omfatter såvel stednavne som ord og disses indhold, der afspejler ligheder af mere kulturhistorisk art, d.v.s. ligheder i skik og brug indenfor arbejds måder og trosforestillinger.

Hvad diskussionen vedrørende stednavne af keltisk oprindelse angår, tilføjede Matras tidligt navnene: Paparøkur og Papurshálsur, henholdsvis syd og nord for indsejlingen til bygden Saksun på vestsiden af Streymoy. Lignende stednavne findes også på Island. Det

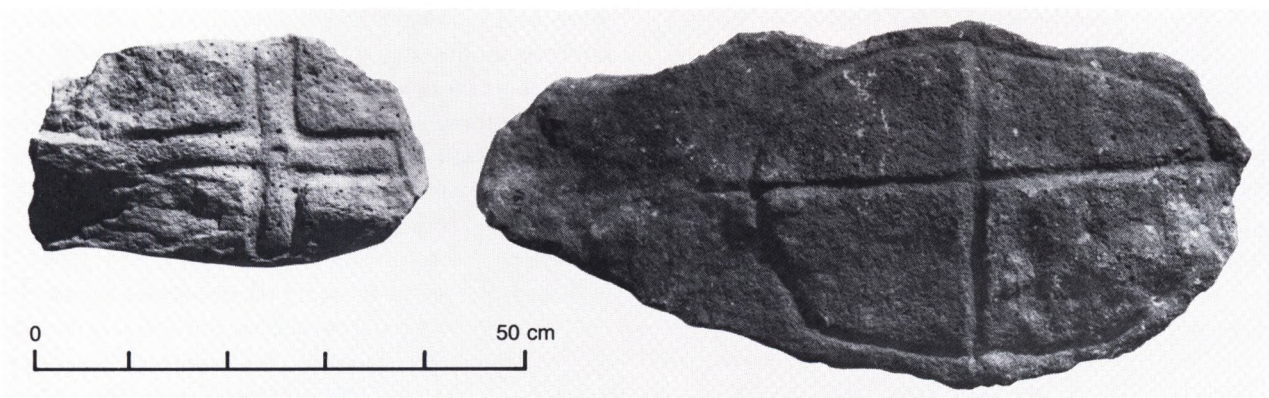

Fig. 1. Eksempler på korsstene fra Skúvoy.

sidstnævnte stednavn antages at indeholde ordet *Papa-býli*, d.v.s. *paperbolig*. *Matras* er dog skeptisk m.h.t. at tolke disse stednavne som vidnesbyrd om en bolig for irske munke i nærheden af nævnte lokaliteter (21), omend han i et senere arbejde er mere tilbøjelig til at antyde en sådan (22).

En nøjere lokalisering af disse stednavne gør det helt klart, at placeringen ganske udelukker enhver diskussion om indikationen af bopladser i tilknytning til stednavnene. De er lokaliseret mange meter over havet i lodret fuglefeld ud mod det åbne Nordhav.

Vurdering af stednavnene

Det er min opfattelse, at stednavnene ikke giver grundlag for, fra filologisk side, at postulere en irsk bebyggelse på Færøerne. De få keltiske stednavne, der findes her, må antages at være navne, som en norrøn befolkning har givet pågældende lokaliteter. At man har anvendt stednavne, som også kendes i de irsk-skotske områder syd for Færøerne, og som yderligere bredte sig til Island, understreget blot, at der må have været

forbindelser til disse områder, hvilket *Matras* også har påpeget i sine arbejder – en kontakt, som må anses for helt naturlig på baggrund af øernes geografiske beliggenhed og afstand til nærmeste naboer: Shetland og Orkney.

5. Arkæologisk materiale

Indledningsvis blev nævnt, at det var den norske arkæolog A. W. Brøgger, der som den første for alvor benyttede arkæologisk materiale i forsøget på en nøjere afklaring af dateringen af landnavet og den ældste bebyggelse på Færøerne (23).

Brøgger forsøgte at finde arkæologiske vidnesbyrd på Færøerne, der kunne antyde en eventuel tidlig, præ-norrøn irsk bebyggelse, og som kunne danne sammenligningsgrundlag for de materielle levn, der er fundet på Shetland og Orkney fra nævnte periode. Det er dog interessant at notere, at her kommer han til kort. Han må konstatere, at intet tilsvarende overhovedet findes på Færøerne (24).

Fra arkæologisk side har det senere især været to

kildegrupper, som er trukket ind i debatten om den irske bebyggelse – nemlig nogle korssten og nogle agerforekomster.

Korsstenene

Da man i 1909-10 og senere i 1921-22 gennemgravede et område beliggende noget afsides fra bygden på Skúvoy med henblik på anlæggelsen af den nuværende kirkegård, stødte man på nogle korsmærkede sten. Traditionen fortalte, at her havde der førhen været kirkegård, Ólansgarður. Korsstenene blev sidenhen bragt til Føroya Fornminnissavn i Tórshavn (25).

Det drejer sig om 9 hele stene og to fragmenterede. I disse sten er indhugget og indridset simple solkors og latinske kors (fig. 1). Med undtagelse af én, og nogle mindre fragmenter, som er af rødt tuf, er alle sten af basalt. Foruden stenene fra Skúvoy findes yderligere en solkorssten, som er fundet som løsfund ved Líkhús i Kirkjubøur – ruinen af én af det middelalderlige bispesædes tre kirker, omkring hvilken der er dokumenteret begravelser.

P. M. C. Kermode fra Isle of Man var blandt de første til at behandle nævnte korssten. Til trods for deres ligheder med tidlige keltiske gravsten, opfattede han dem som tidlige norrøne, kristne gravsten, bl.a. ud fra sammenligning med gravsten fundet på Herjolfsnes på Grønland. Kermode antog dem for sandsynligvis at være fra 1000-årene og anså dem som udtryk for en påvirkning af den gravskik, nordmændene var kommet i berøring med på de britiske øer (26).

Sverri Dahl, forhenværende landsantikvar, var af den opfattelse, at selv om man ikke kunne se bort fra en keltisk påvirkning i den tidlige kristne tid, burde mulighederne for at stenene stammede fra de irske papirer ikke udelukkes (27). Samme opfattelse er kommet til udtryk hos C. A. R. Radford, der anser nogle af ste-

nene for ikke at være meget senere end fra 700 e.Kr. – muligvis endda ældre (28). Derimod maner Charles Thomas til mere forsigtighed, idet han påpeger, at så enkle korsformers anvendelse på gravsten kan have haft lang levetid – dette til trods for korsstenenes generelle præ-norrøne karakter (29).

Vurdering

Når korsstenenes alder er blevet diskuteret, er det ene og alene de i stenene indridsede korsformer, der har dannet grundlag for en foreslået datering. Som fremhævet, er der al grund til at undlade at datere på dette grundlag – ikke mindst da korsformerne er så enkle og langlivede.

I stedet for som hidtil, ensidigt at søge sammenligningsmateriale vedrørende disse korsformer i de irsk-skotske områder, bør dette også søges i Norden. Da vil man erfare, at korsformerne som sådan har været almindeligt forekommende i de norrøne områder i tidlig middelalder (30).

Fundet i 1982 af et fragment af en korssten, ligeledes fra Skúvoy, med rester af en runeindskrift understreger nødvendigheden af denne forsigtighed. Dette korsstensfragment er runologisk dateret til 1000/1050-1150 (31).

Ved gennemgravningen af kirkegården blev der foruden korsstenene fundet en del velbevaret kistetømmer. Efter formen at dømme kan der meget vel være tale om tidlig middelalderlige kistedele (32).

Det bør dog understreges, at hverken korsstene eller kistedele er blevet fremdraget i forbindelse med arkæologiske undersøgelser. Materialet kan derfor ikke danne grundlag for en datering af en eventuel bebyggelse på lokaliteten. Det er dog min opfattelse, at nøje planlagte arkæologiske undersøgelser på lokaliteten vil kunne give oplysninger om en mulig bebyggelse, samt

Fig. 2. Agerforekomster på østsiden af Akraberg, Suðuroy.

være medvirkende til at afklare nogle af de dateringsproblemer, jeg her har berørt.

Agerforekomsterne

Foruden korsstenene har Sverri Dahl fremhævet, at der på nogle af øerne findes dyrkede områder, agre, som sagn har sat i forbindelse med irer.

Disse agre er karakteristiske ved at de findes på syd-, øst- og vestvendte skråninger, enkelte steder i ret utilgængeligt terræn. De fremtræder som parallelt løbende høje rygge, tilsyneladende af sten og jord (fig. 2). Der er åbenbart tale om rydninger af et afgrænset område, helst med henblik på dyrkning. Agrene, som er fremhævet i debatten, skal findes på Akraberg, Færøernes sydspids, i bygderne Hovi og Hvalbøur, alle beliggen-

de på Suðuroy, samt på flere lokaliteter på øen Mykines.

Rimeligheden i at sætte disse lokaliteter i forbindelse med irer, og at de derfor er af betydelig ælde, d.v.s. præ-norrøne, understregede Dahl med at påpege, at han mente at finde paralleller til disse på Irlands vestkyst (33).

Vurdering

En forudsætning for en sådan sammenligning er dog en grundlæggende kortlægning, registrering og beskrivelse af de agre, vi i dag har kendskab til. Foruden de her omtalte agre på Suðuroy og Mykines findes agre også andre steder på Færøerne. Men da en registrering, der sigter på agrenes placering, opbygning, funktion og ikke mindst, hvorvidt alle forekomsterne er samtidige, endnu ikke er foretaget, er en sammenligning overordentlig vanskelig.

Og hvorfor tilskrive irer disse agre? Man bør snarere opfatte agerforekomsterne som et norrønt kulturlevn. Systematisk mark-dræning er tilsyneladende et ret sent fænomen. F.eks. blev systematisk dræning ikke almindelig kendt i norsk landbrug før et stykke ind i forrige århundrede (34). Hvor gammel den traditionelle dyrkningsform på Færøerne, reinavelta, med dens drænen- de egenskaber, er, har man mig bekendt ingen dokumentation for (35). Måske kan disse færøske agre derfor netop tolkes som et tidligt forsøg på at løse dræningsproblemet, ved at man har anlagt agrene på skrånende, selvdrænende lokaliteter, således som det iøvrigt kendes fra det forhistoriske agerbrug f.eks. i Norge.

Hvor betydningsfuld afklaringen af dateringsspørgsmålet er, understreges af nogle agerforekomster, der er beliggende i bygden Sandur på Sandoy. Agrene ligger på en så klart afgrænset lokalitet, at der ikke er nogen

tvivl om, at det er disse, der omtales i et diplom fra 1412. Af diplomet fremgår, at agrene – eller rydningerne, som de benævnes – på daværende tidspunkt endnu har en økonomisk betydning og altså må være i brug. Anlægstidspunktet ved vi derimod intet om (36).

6. Naturvidenskabelige undersøgelser

Det, at de nævnte agre var blevet inddraget i diskussionen om Færøernes ældste historie, har siden tilskyn- det botanikeren, dr. scient. Jóhannes Jóhansen, til at foretage en undersøgelse af en agerforekomst, Lambi, på øen Mykines. Han konstaterede ved hjælp af pollenanalyse, at de skråtliggende, langstrakte felter er gamle kornmarker, samt at der først var blevet dyrket havre, senere byg, hvorefter dyrkningen er ophørt. Alderen på korndyrkningens begyndelse er C¹⁴-dateret til 600 e.Kr. (37).

Forud for denne undersøgelse havde Jóhansen foretaget pollenanalyser i bygden Tjørnuvík, nordligst på Streymoy (38). Denne undersøgelse gav uventede resultater, idet Jóhansen, ved at C¹⁴-datere en landnams- horisont i pollendiagrammet, mente at kunne datere bebyggelsen i Tjørnuvík helt tilbage til ca. 600-650 e.Kr.

Ved at sammenholde dette resultat med Dicuils for- an refererede oplysninger, gjorde Jóhansen opmærk- som på, at den bebyggelse, han kunne påvise i pollen- diagrammet, var ca. 100 år ældre end den mulige irske bosættelse på Færøerne, oplyst af Dicuil. At der var tale om en tidlig irsk bebyggelse i Tjørnuvík, var Jóhansen ikke i tvivl om. Men han savnede dog stadig levn fra disse indbyggere (39). Disse mente han der- imod at kunne påvise i Lambi på Mykines. Idet han mener at dyrkning af havre fandt sted så tidligt som o. år 600 e.Kr., konkluderer han, at vi her endelig har det

håndgribelige bevis på disse menneskers tilstedeværelse på Færøerne. Jóhansen hævder, at det var de irske munke, der påbegyndte dyrkningen af havre, medens det var nordboerne, der på et senere tidspunkt – hvornår vides ikke – dyrkede byg på stedet (40).

I et pollendiagram fra bygden Hovi på Suðuroy, er en landnamshorisont dateret ved C¹⁴ til 850-900 e.Kr. Da Jóhansen mener at dette stemmer godt overens med oplysningerne fra Færeyinga saga (41), hævder han at have påvist to landnam: ét tidligt, i perioden 600-650, og et senere, i perioden 850-900 e.Kr.

Jóhansen sammenfattede sine resultater i en disputats, som han i 1985 forsvarede ved Københavns Universitet. I denne fastholder han disse synspunkter. Dog nævner han i denne forbindelse muligheden for, at det måske kan have været andre end just irske eneboere, der bosatte sig på Færøerne på så tidligt et tidspunkt (42).

Diskussion og vurdering

Det er væsentligt at slå fast, at det, Jóhansen daterer, er en markant ændring i koncentrationen af pollen i hans pollendiagrammer. På grund af forskningsmæssig erfaring er pollenanalytikeren i stand til at tolke karakteristiske ændringer i vegetationen, som et resultat af menneskers og dyrs tilstedeværelse på eller nær pågældende lokalitet. C¹⁴-dateringerne bygger på prøvemateriale udtaget i tørvemoser.

C¹⁴-dateringen må ikke opfattes som en eksakt historisk datering af et landnam, men alene som en relativ tidsfæstelse af ændringerne, påvist netop i den pågældende prøve, og som er aflæselig i diagrammet.

Dertil kommer yderligere for Lambis vedkommen- de, at prøven, som er anvendt til dateringen, ikke er udtaget i selvet ageren, idet materialet dér var uegnet

p.gr.a. materialetransport, men i en mose et andet sted på øen. Dette må få den konsekvens, at prøven ikke kan anvendes til datering af ageren i Lambi eller, for den sags skyld, nogen af agrene andetsteds på øen.

Det må understreges, at ingen af Jóhansens prøver er udtaget i en arkæologisk sammenhæng. Så vidt muligt skal den talte prøve og C¹⁴-prøven tages i en åben profil, hvor man kan klarlægge så afgørende spørgsmål som de forskellige jordlags aflejring i såvel den geologiske som den arkæologiske sammenhæng. Angående den påståede påvisning af to landnam, forekommer det mig væsentligt at understrege, at disse ikke er påvist i samme diagram (43).

Hvad angår prøver til C¹⁴-datering, må det selvsagt være et krav, at de er rene for sekundært materiale, der kan bevirke, at dateringerne bliver for gamle eller for unge. I pollendiagrammerne fra Tjørnuvík ses sand og grus at være indblandet i tørvematerialet. Netop spørgsmålet om de anvendte prøvers renhed blev stærkt diskuteret ved det offentlige forsvar af Jóhansens disputats. Dette burde mane til forsigtighed m.h.t. anvendelsen af dateringerne.

Det bør også overvejes, om prøvemateriale af tørv er velegnet til traditionelle C¹⁴-dateringer med henblik på datering af menneskelig aktivitet i de tidsrum, der her er tale om. Ved pollenundersøgelser på Island, C¹⁴-dateret ved tørveprøver, har man også fået dateringsresultater, der er relativt gamle. Ved anvendelsen af denne dateringsmetode har man dér ligeledes opnået mærkbare afvigelser fra den arkæologiske datering (44). Desuden knytter der sig spørgsmålet om C¹⁴-dateringers udsagn generelt i relation til nordatlantisk prøvemateriale.

Der er således meget der taler for at de af Jóhansen fremsatte tidlige dateringer af Færøernes ældste bebyggelse foreløbig bør anvendes med største forbehold.

Sammenfatning

Af ovenstående behandling er fremgået, at de tanker, der i tidens løb er blevet framsat vedrørende en tidlig, præ-norrøn irsk bebyggelse på Færøerne, på foreliggende kildegrundlag ikke kan opretholdes. Hvorvidt en sådan bebyggelse overhovedet har forekommet på Færøerne, vil alene fremtidige registreringer og undersøgelser kunne afsløre.

7. Arkæologiske kilder

I det følgende vil jeg vende interessen mod den norrøne bebyggelse, for ud fra det arkæologiske materiale at give en vurdering af, hvornår det norrøne landnam kan have fundet sted.

Indledningsvis blev det nævnt, at Brøgger allerede i 1937 behandlede dette emne. Men allerede i indledningen til sin bog understregede han den totale mangel på fortidsminder fra landnamstiden, som f.eks. gravfund, våben, redskaber og prydenstande. Konkluderende måtte han erkende, at som sagerne stod, var det ikke meget, der, ud fra arkæologiske levn, kunne siges om emnet. Han påpeger et manglende pålideligt dateringsgrundlag og vanskelighederne ved i det hele taget at foretage egentlige komparative studier – f.eks. med norsk materiale (45).

Dahls undersøgelser

Det er først med Sverri Dahls undersøgelser under 2. verdenskrig, at der kommer gang i indsamlingen af det materiale, Brøgger savnede. Først da – og i hans embedsperiode som landsantikvar med oprettelsen af Føroya Fornminnissavn i 1952 – blev der iværksat undersøgelser af bopladslevn, der dateredes til vikingetid: i bygderne Kvívík, Fuglafjørður og Sørvágur (46).

Her er der undersøgt bygninger af ret ensartet karakter: 14-20 m lange og 4,5-5,75 m brede, med indre

tagbærende stolpepar og krumme langvægge, kasse-mure med en indvendig og udvendig skal af strand- eller marksten samt en indre kerne af jord, tørv og grus. Ildstedet var på det stensatte gulv i bygningens midtakse.

På andre lokaliteter, Norðuri í Forna i Syðrugøta, í Ergidali ved Hovi og í Kassunum på Nólsoy blev der undersøgt mindre rektangulære bygninger af spinkle konstruktion og ofte med en tendens til vægstillet ildsted (47).

Færøernes hidtil eneste undersøgte hedenske gravplads ligger Yviri í Trøð i Tjørnuvík. Her var 12 mennesker begravet i en flyvesandsklit. Gravene var anlagt som jordfæstegrave, og skeletspor viste, at hovederne var vendt i nordlig retning. Det sparsomme gravgods som bestod af en kniv, et bronzespænde, en bådnagle samt en ringnål af bronze, giver indtryk af jævnhed i udstyr, mener udgraveren. Dateringsmæssigt har ringnålen været retningsgivende. Typen kendes især i Irland, Skotland og på de atlantiske øer, og dateres i hovedsagen til 900-årene (48).

Vender vi tilbage til førromtalte bygninger, er det interessant at notere, at Dahl allerede tidligt fremhævede forskellene mellem langhusene og de mindre rektangulære bygninger. Ikke alene hvad angår bygningernes beliggenhed, størrelse, form og ildsteder, men også m.h.t. oldsagsmaterialet, observerede han en forskel, der var så markant, at man kunne forvente, at den skyldtes tidsmæssige faktorer. Med hensyn til anlægget Norðuri í Forna var det især oldsagsmaterialet, han hæftede sig ved – dels manglende klæbergenstande og få skifergerstande, dels overvægten af lokalt materiale – samt anlæggets perifere placering i forhold til bygden, i udkanten af gammel indmark (49).

Lignende anlæg er ellers fundet spredt i terrænet højt til fjelds og afsides fra den nuværende bebyggelse.

Her er det af særlig interesse, at Dahl har påpeget lokaliteter, hvis stednavne indeholder det skotsk-gæliske navneelement »-ergi« eller »-argi«. Disse havde Chr. Matras ud fra filologiske studier udpeget som værende sætergårde. Det viste sig, at der på disse steder også fandtes hustomter og anden form for menneskelig aktivitet.

Ergidalur ved Hovi på Suðuroy er en sådan lokalitet. Her undersøgte Dahl en mindre bygning, 5,3 m lang og 3,5 m bred. Han daterede den til 900-årene, delvist på grund af bolleformede lerkarskår (50). Men hovedargumentet for dateringen er utvivlsomt navneformen og den filologiske datering af denne, nemlig til vikingetid (51).

Om Dahls datering af omtalte bebyggelseslevn til vikingetid, er at sige, at den bygger på et oldsagsmateriale, der er karakteristisk ved: bolleformede ler- og klæberstenkar, tenvægte af klæbersten, bly og tuf, hvæssesten af glimmer- og ler-skifer, sænkesten og linesynk og glasperler.

I sin artikel om fortidsminder på Færøerne i værket *Trap-Danmark* har Sverri Dahl foretaget en tidsmæssig afgrænsning af færøsk vikingetid: »På Færøerne regnes vikingetiden fra 825, da øerne første gang omtales i hist. kilder, til ca. 1000 ved kristendommens indførelse el. ca. 1035 ved fristadstidens ophør« (52).

Men til trods for at det arkæologiske materiale således var forøget betydeligt siden Brøggers bog udkom i 1937, har Dahl – ligesom Brøgger – påpeget manglen på objekter, der kunne dateres til 800-årene (53).

Thorsteinssons undersøgelser

Dahls efterfølger og nuværende leder af Føroya Fornminnisavni, mag. art. Arne Thorsteinsson, er gået videre i diskussionen af vikingetiden på Færøerne.

Det er især studiet af bygningskonstruktioner og be-

byggelseshistorie han har lagt vægt på. Med udgangspunkt i de ældst bevarede skriftlige kilder – jordebøger og skifter – har Thorsteinsson ment at kunne slutte tilbage i tid og dermed rekonstruere vor viden om situationen i middelalder og vikingetid. Hans opfattelse af det forhistoriske (her forstået som det før-reformatoriske, d.e. før ca. 1540) landbrugssamfund er således baseret på en retrospektiv metodisk anvendelse af skriftligt kildemateriale samtidig med at arkæologisk materiale inddrages.

I et par artikler har han sammenfattet sin opfattelse af den bebyggelseshistoriske udvikling med særlig vægt på vikingetiden (54). Ifølge Thorsteinsson kendes i dag 10 vikingetidsbopladser, beliggende i nuværende bygders indmark. Alle disse er eller har været kirkebygder (55). Tre af disse er knyttet direkte til det oprindelige kirkested: í Skálum i Hvalba, í Durhúsi i Eiði og við Kirkjugarð i Sandur. Af de resterende syv er for de fem lokaliteters vedkommende kirkestedet knyttet til det, som Thorsteinsson benævner »fyrndarbýlingar« – primære bopladser, som omtales i den ældste bevarede jordebog fra 1584: á Kirkjuteigi i Kvívík, við Garð i Fuglafjørður, í Vági i Klaksvík, á Sondum i Sandavágur, medens den femte, oman Brúgv i Syðrugøta, ikke direkte nævnes, men ses at have eksisteret i 1585.

Fire af de arkæologisk påviste anlæg ligger i sådanne primær-bopladser: í Skálum i Hvalba, Heiman Á i Kvívík, í Durhúsi i Eiði og við Gjógvará i Fuglafjørður.

Grundlæggende i Thorsteinssons behandling er de gamle oprindelige kirkesteder, i hvis tilknytning der er gjort fund af arkæologiske levn. Ud fra den viden, man i dag har fra f.eks. Island og Grønland, om forholdet gård-kirke, opfattes disse arkæologiske vidnesbyrd som værende levn af hovedgården i bygden – landnamsgården.

Da det ikke er meningen at komme ind på selve de bebyggelsesmæssige problemstillinger her, vil jeg ikke kommentere disse yderligere. Lad mig blot nævne, at Thorsteinssons bebyggelsesmæssige hypotese er, at bebyggelsen på Færøerne har været meget stationær. Endvidere udleder han af sine studier, at det er ved de gamle kirkesteder, at vi finder de største og mest betydningsfulde gårde i bygderne o. 1000 – landnamsgården.

Dateringsmæssigt bør det understreges, at selv om Thorsteinsson daterer ovennævnte levn til vikingetiden, har også han påpeget, at den ældre del af vikingetiden, 800-årene, arkæologisk er fuldstændig ukendt.

Sammenfatning

Det vil være fremgået, at færøsk vikingetid antages at være perioden 825-1000/1035. Alle de i afsnittet omtalte arkæologiske levn er blevet dateret til vikingetid. I nogle tilfælde omtales de som levn af landnamsgårde. Men fra arkæologisk side er det fremhævet, at der ikke kan påvises arkæologiske vidnesbyrd fra 800-årene.

Opfattelsen af landnamet og afgrænsningen af færøsk vikingetid er således ikke baseret på arkæologisk materiale, men på de i afsnit 2 behandlede skriftlige kilder: Dicuil's værk og Færeyingasaga. I nævnte afsnit er der gjort rede for, at disse ikke kan anvendes som historiske kilder til Færøernes ældste bebyggelse. Det er derfor min opfattelse, at den særlige afgrænsning af Færøernes vikingetid bør opgives. I stedet bør anvendes den i Norden gængse datering af vikingetiden: ca. 800-1050.

8. Det arkæologiske materiale

Til trods for at de arkæologiske levn, der er indgået i diskussionen, som nævnt har været dateret til vikingetid, savner man ofte mere præcise dateringer.

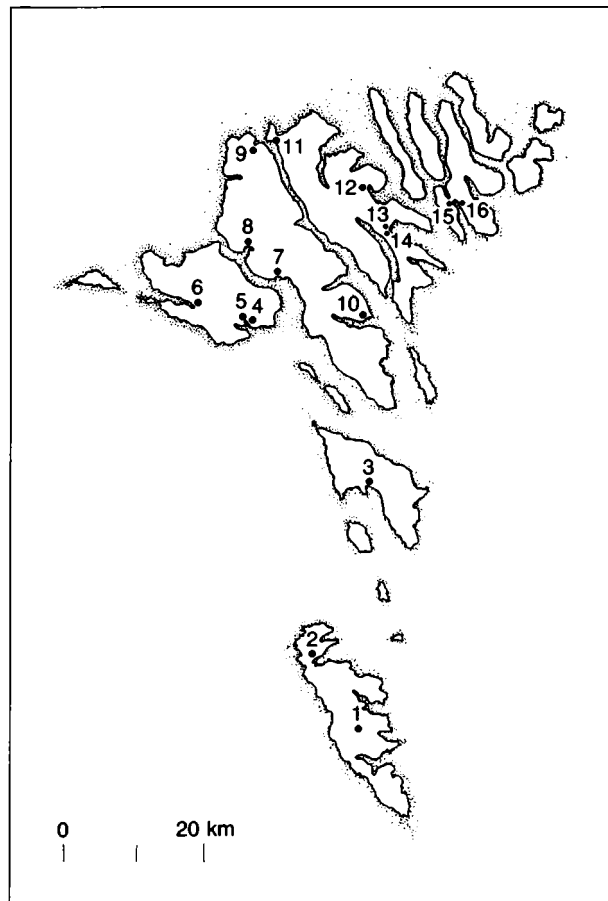

Fig. 3. Oversigtskort over udvalgte arkæologiske vidnesbyrd. Numrene svarer til den på fig. 6 anvendte nummerering af lokaliteterne.

For at undersøge, om en snævrere datering er mulig, og for dermed bedre at kunne vurdere den hævdundne opfattelse af, hvornår landnamet på Færøerne fandt sted, har jeg af det foreliggende arkæologiske materiale valgt at studere bopladslavn fra 15 udvalgte lokaliteter

samt fundene fra én gravplads (fig. 3). Der er taget udgangspunkt i publiceret materiale, som har været anvendt i den arkæologiske debat, suppleret med materiale i Føroya Fornminnissavns arkiver. Ved udvælgelsen er der yderligere lagt vægt på, at det skulle repræsentere de ældste fund samtidig med at materialet var det bedst dokumenterede.

Fælles for materialet er dog, at de pågældende undersøgelser aldrig er fremlagt i deres helhed. De foreliggende publikationer må derfor snarere karakteriseres som foreløbige præsentationer end som egentlige publikationer af endelige resultater. En manglende systematisk efterbearbejdning af materialet er endvidere kendetegnende, hvilket naturligvis har medført store usikkerhedsfaktorer, når dette er inddraget i en faglig debat – ikke mindst med hensyn til dateringsproblematikken. At en systematisk bearbejdelse af materialet aldrig er kommet i gang, bør ses på baggrund af museets meget begrænsede personalekapacitet i forhold til museets brede arbejdsfelt og aktuelle arbejdsopgaver. Det må konstateres, at materialet ofte er meget vanskeligt tilgængeligt.

For at give læseren et indblik i det oldsagsmateriale, der knytter sig til de udvalgte undersøgelser, og som man har baseret arkæologiske dateringer på, vil jeg i det følgende give en kort karakteristik af dette materiale (56) samt en diskussion af, hvilke dateringsmuligheder dette giver.

Materialet og dets dateringsmuligheder

Det oldsagsmateriale, som findes på Færøerne, er dels af hjemlig dels af udenlandsk oprindelse. Af genstande af hjemlig oprindelse kan nævnes lokalt lergods, spindesten af tuf eller basalt, line- eller netsynk bestående af håndstore strandsten med omløbende fure, lamper af tuf eller sten. Generelt er disse genstande meget

enkelt og ensartet udformede. Men selv om materialet efterhånden er blevet ganske stort, savnes analyser af de enkelte oldsagskategorier (57).

Blandt importsagerne kan nævnes genstande af klæbersten, især større og mindre gryder, væbevægte til opretstående væve samt spindesten. I sidste tilfælde er der ofte tale om genanvendte grydefragmenter. Endvidere er der en mængde hvæssesten af ler- og glimmer-skifer, bageplader af en skiferagtig klæbersten, samt kværnsten.

De omtalte genstande kan karakteriseres som brugs-genstande, man har anvendt i dagligdagen. Blandt fundene kan også nævnes træskåle og laggede kar og metalgenstande – ofte i form af rustklumper, der som regel ikke er underkastet en nærmere undersøgelse, men også mindre bronzefragmenter, bronzeblik, samt slaggeforekomster.

Det hører til sjældenhederne at man finder oldsager, der kan karakteriseres som personligt udstyr eller prydenstande, som f.eks. benkamme, perler, spænder eller smykker.

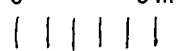
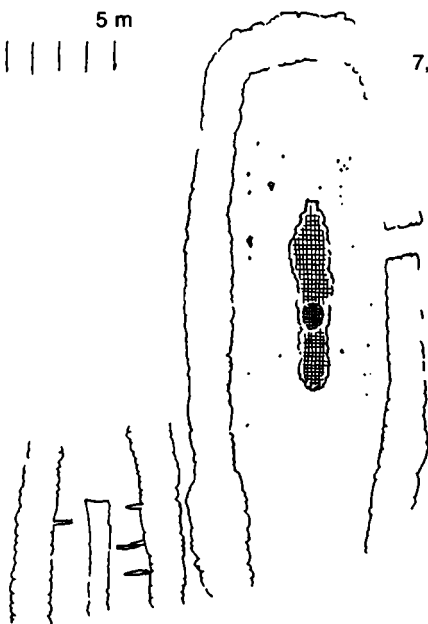
Diskussion

Men hvilke synspunkter er da kommet til udtryk med hensyn til dateringen af dette materiale?

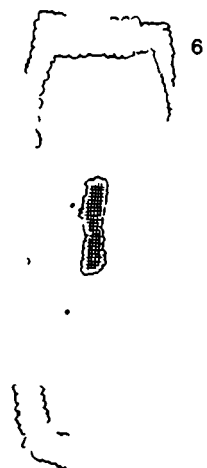
Bygningslevn

I forrige afsnit har jeg kort omtalt selve de bygningslevn, der er fremdraget i forbindelse med arkæologiske undersøgelser på Færøerne. I flere tilfælde er den karakteristiske langhusform med krumme langvægge taget som udtryk for en datering til vikingetid (58). Langhuse af denne type har en stor udbredelse fra Kontinentet og Syd-Skandinavien over Norge og til de Nordatlantiske områder. Bygningstypen er almindelig

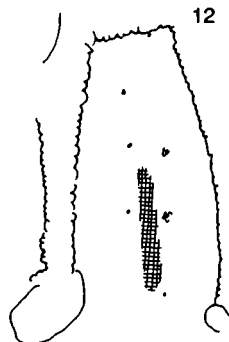
0 5 m

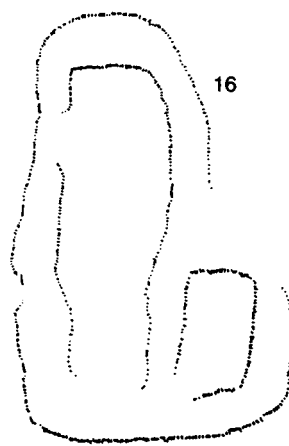
7, I-II

6

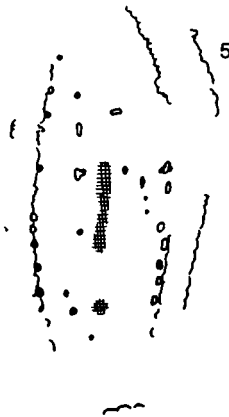
12

16

15, III

5

10

i vikingetiden i Norge, og end den strækker sig længere tilbage i tid (59).

Formen har uden tvivl været anvendt på Færøerne i vikingetiden. At husformen alene ikke bør anvendes i dateringsøjemed viser en nyere undersøgelse, Inni á Tvørgarði i Miðvágur. Her optræder et ca. 10 m langt trerumsopdelt langhus sammen med en mindre rektangulær bygning, tolket som henholdsvis bolig og stald/udhus. Disse bygninger er dateret til ca. 1100-ca. 1300 (60). Hvor langt op i tid den krumme langhusform har været i anvendelse er endnu usikkert. Men af materialet fremgår, at ikke alene er tidligmiddelalderlige langhuse og rektangulære bygninger samtidige, men de optræder endog side om side på samme boplad – som f.eks. Yviri í Toftini i Sandavágur.

For at anskueliggøre bygningerne i relation til hinanden, er de fremstillet i en forenklet nedtegnning, fig. 4. Her fremgår endvidere, at der er tale om mindre langhuse, end man egentlig forestiller sig, med Kvívík som eksponent for det »egentlige« langhus (61).

Oldsagsmateriale

Den oldsagskategori, som er kendetegnende for færøsk arkæologi, er utvivlsomt det lokalt producerede lertøj. Dette er også anvendt ved dateringen af de anlæg, i hvis tilknytning de er fundet. Bolleformede og fladbundede lerkar er forsøgsvis dateret til vikingetid og tidlig middelalder (62).

Det lokale lertøj er uglaseret, formet i hånden, som regel ved pølsning, og uden drejeskive. Det er brændt ved svag varme. Skærven er grov, ofte iblandet småsten på op til 1 cm. Både størrelses- og formvariationen

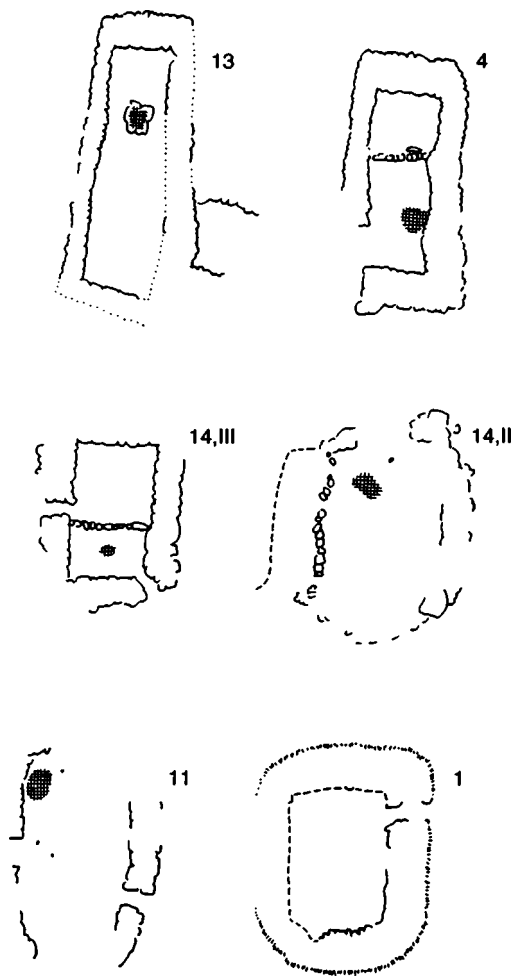

Fig. 4. Forenkledte nedtegnede planer af bygningslevn fra de udvalgte lokaliteter. Numrene svarer til den på oversigtskortet, fig. 3, og fig. 6 anvendte nummerering af lokaliteterne.

synes at være stor. Der forekommer bolle-, halvkugle- og spandformede kar. Omend det keramiske materiale er stort, er det ikke nøjere analyseret. Der findes derfor i dag ikke nogen kronologi på den lokale keramik.

Hvor tidligt, man på Færøerne begyndte at producere kar af lokal ler, er der ingen vidnesbyrd om. Dog findes disse i de tidligst daterede anlæg og må siges at være jævnt repræsenterede rundt omkring på øerne. Den færøske student, Jens Christian Svabo, som i årene 1781-82 rejste omkring på øerne, skriver, at på visse steder fremstilles lerkar til eget brug, særlig i Leirvík og på øen Koltur (63). Meget taler dog for, at på daværende tidspunkt har den lokale lerkarproduktion næppe været så udbredt længere. Da havde man også andre muligheder for at anskaffe sig lerkar til mange formål, nemlig det masseproducerede blyglaserede rødgods, som blev importeret til øerne i store mængder, helst fra Danmark og Kontinentet. Disse giver sig til kende ved undersøgelser af efterreformatoriske bebyggelseslag både ude på bygderne og i Tórshavn.

Det er derfor rimeligt at fastslå, at den lokale lerkarproduktion i hovedsagen er middelalderlig/tidlig middelalderlig. Hvorvidt denne produktion sætter ind allerede i vikingetid vides ikke på nuværende tidspunkt.

Ser vi på områderne udenfor Færøerne, fremgår det, at til trods for, at man i Norge har kendskab til hjemlig lerkarproduktion i tidligere tider, så kendes denne næppe i vikingetiden og tidlig middelalder. På det tidspunkt var de norskproducerede klæberstenskar fremherskende. Først fra 1100-1200 årene optræder importeret keramik fra Kontinentet, Syd-Skandinavien og England, som så gradvist udkonkurrerede klæberkarrene (64).

Det samme billede tegner sig tilsyneladende i det skotske område. Her ophører en lokal lerkarproduk-

tion ved nordboernes ankomst, hvorefter klæberkar-materialet øges betydeligt. Dette er den generelle opfattelse for Shetlands og Orkneys vedkommende (65), omend billedet ikke helt er så entydigt på andre lokaliteter (66). Her må man tænke på, at både i Norge og på Shetland forekommer lokale klæberstensforekomster. På Jarlshof, hvor det har været muligt at undersøge kontinuerlige norrøne bebyggelseslevn over et længere tidsrum, kommer lerkar først i anvendelse i 1100-1200 årene (67).

En undersøgelse af forholdet mellem klæberstenskar og lokal keramik i de her udvalgte objekter viser, at lerkarrene optræder i næsten dem alle. De fleste steder ses lerkarrene helt at dominere billedet: í Ergidali i Hovi, við Kirkjugarð i Sandur, í Eingjartoftum og Yviri í Toftini i Sandavágur, Úti undir Skorum i Sørvágur, í Kálgarði i Vestmanna, Norðuri í Fornu og Vesturi í Horni i Syðrugøta. Enkelte steder optræder klæberstenskar slet ikke: í Ergidali i Hovi, í Eingjartoftum i Sandavágur og Norðuri í Fornu i Syðrugøta (68). Kun í Soylugarðsbø i Kaldbak er der en ligelig fordeling mellem disse to fundkategorier. Omvendt dominerer klæberkar við Gjógvará i Fuglafjørður og í Durhúsi i Eiði samt muligvis Niðri á Toft i Klaksvík.

Man kan så spørge, hvordan disse nuancer skal tolkes. Som nævnt i afsnit 7, gjorde Dahl allerede tidligt opmærksom på dette forhold, idet han påpegede, at forskellen mellem bopladserne Norðuri í Fornu i Syðrugøta og Heiman Á i Kvívík var så stor, at der kunne være talen om tidsmæssig forskel. Ud fra den samlede fundsammensætning antog han dog, at der snarere var tale om beboere af forskellig herkomst, eller at disse havde haft forskellige kontakter (69). På grundlag af undersøgelsen på Toftanes i Leirvík er denne problematik igen blevet aktuel. Denne boplads, som dateres til o. år 900, har vist sig at være helt akeramisk.

Ud fra ovenfor omtalte opfattelser vedrørende den samtidige situation i Norge og på de britiske øer, antages dette at underbygge en så tidlig datering (70).

Selv om undersøgelserne i Durhúsi i Eiði og við Kirkjugarð på Sandur ikke er afsluttede, så maner disse til forsigtighed. Ikke alene opfattes bopladsen við Kirkjugarð at være tidlig og af kort varighed – måske fra samme periode som Toftanes, hvorfor der ud fra ovenstående opfattelser skulle forventes overvægt af klæberkar. Men her dominerer lerkarrene totalt. Endvidere iagttages i Durhúsi, at den store dominans af klæberkar fortsætter fra de ældste lag op i middelalderlagene.

Den mulighed, at akeramiske forekomster kan tale for en tidlig datering, bør naturligvis ikke udelukkes. Men situationen bør ikke ses løst af mulige sociale eller økonomiske forhold. Problemet om, hvornår den lokale keramikproduktion indledes, står efter min opfattelse stadig åben for diskussion.

Endvidere har bolleformede klæberstenskar, tenvægte af klæbersten og hvæssesten af ler- og glimmerskifer været retningsgivende med hensyn til en datering til vikingetid.

Når disse foran har kunnet klassificeres som importvarer, er det fordi de er forarbejdet af materialer, som ikke findes på Færøerne. Man må formode, at de første mennesker, der ankom til øerne, medbragte en hel del gods. Men på baggrund af den viden, man i dag har om produktion og handel med disse varer i og ud fra Norge, er der næppe tvivl om, at mange importsager er havnet på Færøerne som et resultat af handels-samkvem.

Ved undersøgelser på Færøerne har man fundet klæberstensgryder med samme karakteristika og form som dem, man finder i Norge. Som eksempel kan nævnes den karakteristiske type A i materialet fra Borgund

ved Ålesund. Denne type forekommer ret hyppigt i det færøske materiale. I Borgund er den dateret ret bredt til perioden 1050-1300 tallet (71).

Hvorvidt der foruden fra Norge kan være tale om import af klæberstensmateriale fra f.eks. Shetland, hvor der findes naturlige klæberstensforekomster, er endnu usikkert.

Det er givet, at klæberstenskar er anvendt på Færøerne fra de ældste tider og op gennem middelalderen. Hvornår klæberstenskar går ud af brug kan ikke fastlægges. Muligvis kan en øget produktion af lokal keramik i løbet af middelalderen have virket reducerende på importen af klæberstenskar. Men det er ikke urimeligt at antage, at klæberstenskar såvel som lokal keramik afløses af det ovenfor omtalte masseproducerede rødgods ved udgangen af middelalderen.

Eksport af hvæssesten af glimmerskifer fra Norge er dokumenteret i middelalderen. Men det antages, at denne er foregået allerede i vikingetid, i hvert fald fra omkring år 1000 til bl.a. England (72). Andre undersøgelser taler for en norsk fjernhandel af Eidsborg-bryner til Nordsø-området – især i tiden mellem 900-1100 (73).

Yderligere må formodes en import af kværnsten af en forholdsvis blød glimmerskifer fra Norge. Kværstensbrud kendes på Vestlandet fra middelalderen. Bl.a. ud fra gravfund antages kværnstensbruddene at have været i drift i vikingetid (74).

Endvidere forekommer bageplader i det her behandlede færøske materiale. Nyere spektrografiske undersøgelser har vist, at bageplader, fundet på Færøerne, ganske svarer til de norske, og må opfattes som værende af norsk oprindelse – fra brud i Hardanger-området (75). Fund af bageplader kan i Norge ikke føres længere tilbage i tid end til omkring år 1100, måske noget ned i 1000-årene. De forsvinder i materialet i løbet af

Lokalitet	Prøve	Konventionel C ¹⁴ -alder	Kalibreret alder e. Kr.	Kal. ± 1 stand. dev. e. Kr.
3. VIÐ KIRKJUGARÐ, á Sandi	K-3870	1000 ± 65 f. 1950 950 e. Kr. C-14	1020	980-1040
5. YVIRI Í TOFTINI, í Sandavági	K-2610	580 ± 70 f. 1950 1370 e. Kr. C-14	1330-1395	1290-1420
10. I SOYLUGARÐSBØ, í Kaldbak	K-3871	1010 ± 70 f. 1950 940 e. Kr. C-14	1015	975-1040
I SOYLUGARÐSBØ, í Kaldbak	K-4090	1080 ± 70 f. 1950 870 e. Kr. C-14	975	890-1015
11. I DURHÚSI, á Eiði	K-4690	1540 ± 55 f. 1950 410 e. Kr. C-14	540	430-590
14. VESTURI I HORNI, í Syðrugøtu	K-4091	970 ± 70 f. 1950 980 e. Kr. C-14	1025	1000-1160

Fig. 5. C¹⁴-dateringer fra de i artiklen behandlede objekter. Kalibreret efter Stuiver og Pearson 1986.

1500-årene. Det er dog usikkert, hvor langt op i tiden, bageplader har været i anvendelse (76).

Foruden nævnte dagligdags brugsting forekommer af og til prydenstande, som på grund af karakteristiske træk i deres ornamentik, stilelementer, kan sammenlignes med udenlandske paralleller og dateres ad den vej.

Sammenfatningsvis må det erkendes, at hvad angår dateringen må hovedvægten i dag lægges på de importvarer, som i deres hjemland eller i anden forbindelse er fundet i daterede arkæologiske sammenhænge – som f.eks. i de store bygravninger i Norge. Disse dateringer kan dog ikke umiddelbart overføres på færøsk materiale, da man ikke med sikkerhed tør antage samtidighed i materiale, fundet i by og på bygd. Det må derfor slås fast, at traditionelt arkæologisk materiale, kun tillader forholdsvis brede dateringer på Færøerne.

9. C¹⁴-dateringer

I de senere år er det blevet mere almindeligt, at der i forbindelse med arkæologiske undersøgelser på Færøerne udtages prøver af organisk materiale til C¹⁴-dateringer. Det prøvemateriale, som er dateret fra de her behandlede lokaliteter, består henholdsvis af fyr, gran, lærk og ene.

Da Færøerne altid har været skovløse, er dateringer foretaget på tømmer behæftet med nogen usikkerhed. Der kan f.eks. være tale om tømmer, der kan have været genanvendt gang på gang, eller om drivtømmer, som efter år i havet er strandet på øerne, for derefter at være taget i brug. Det er træets fældningstidspunkt der dateres, og der kan derfor være gået lang tid før det blev anvendt i den bygning, eller det havnede i netop det lag, der ønskes dateret.

Bedre egnet er derfor prøvemateriale bestående af ene. Pollenanalyser har vist, at ener voksede lokalt på

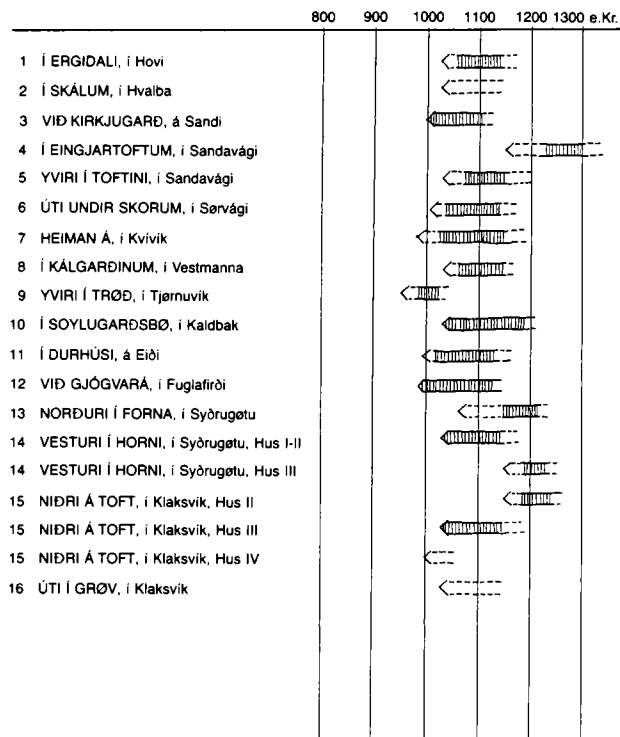

Fig. 6. Dateringsoversigt. Numrene svarer til den på oversigtskortet, fig. 3, anvendte nummerering.

Færøerne i den første tid efter at mennesker ankom. Dog må man her være opmærksom på, at selv tynde kviste af ene kan opnå en betydelig egenalder. Hertil kommer nogle statistiske usikkerhedsfaktorer, der for de her benyttede prøver er udregnet til at være ± 55 -70 år.

Når denne usikkerhed tages i betragtning, synes C^{14} -dateringerne umiddelbart at være i ret god overensstemmelse med de arkæologiske dateringer, omend de i

enkelte tilfælde forekommer lidt for gamle: i Soylugarðsbø i Kaldbak og Vesturi í Horni i Syðrugöta. Kun i ét tilfælde falder en datering helt udenfor dateringsrammerne (se fig. 5) (77).

Med hensyn til anvendelsen af C^{14} -dateringer på Færøerne vil jeg henlede opmærksomheden på, at man andre steder i Norden har været opmærksom på dateringsforskydninger i forhold til de arkæologiske dateringer. Dette har været tilfældet ved en undersøgelse i Reykjavík på Island, hvor C^{14} -dateringerne falder i 600-tallet og vikingetid, hvor det arkæologiske materiale siger henholdsvis vikingetid og ren middelalder. Endvidere har man i Sverige haft problemer med dateringer fra 1000-årene, hvor disse har kunnet kontrolleres ved dendrokronologi og møntfund (78).

Dette skal fremhæves fordi det ikke er utænkeligt, at lignende skævheder findes i de færøske dateringer. Årsagen til, at dateringsskævheder måske ikke er helt så tydelige her, kan være, at det færøske oldsagsmateriale, som nævnt, kun tillader ret brede dateringer. Desuden mangler kontrolmuligheder ved hjælp af andre dateringsmetoder. Derfor må færøske C^{14} -dateringer anvendes med forsigtighed; de bør kun være vejledende.

10. Dateringsforsøg – sammenfatning

Fig. 6 viser resultatet af mit forsøg på nøjere at datere de udvalgte bopladser og den ene gravplads (79). Det fremgår, at de ældst daterede bopladsløvn kan føres tilbage til o. år 1000 – eller sagt bredt: til sen vikingetid/tidlig middelalder, og at de har fungeret noget opad i tid. Undtaget herfra er i Eingjartoftum i Sandavágur, der efter min opfattelse bør dateres til middelalderen. Dog peger dateringen af gravpladsen i Tjörnuvík ned i 900-årene.

Disse dateringer falder ikke blot et godt stykke sene-

re, end det hævdede tidspunkt for landnamet på Færøerne, men utvivlsomt også noget senere, end mange har forestillet sig. Det er dog min opfattelse, at fordi det færøske arkæologiske materiale er så mangelfuldt bearbejdet, bør spørgsmålet om, hvorvidt enkelte anlæg, muligvis kan trækkes noget tilbage i tid, foreløbig stå åbent. Dette gælder især for Kvívík og Fuglafjørður. Men det står helt klart, at vikingetidens ældste del mangler i materialet.

11. Landnamet – en vurdering

På baggrund af ovenstående rejser sig naturligt det spørgsmål, om de her behandlede bopladslevn og gravpladsen, som er de ældste foreliggende vidnesbyrd om Færøernes bebyggelse, i virkeligheden er udtryk for øernes landnamssituation.

Først må man gøre sig klart, hvordan dette materiale er tilvejebragt. Her bør først fremhæves dets tilfældige herkomst: i de fleste tilfælde er de arkæologiske undersøgelser iværksat af tilfældigheder – på grund af husbyggeri eller større anlægsarbejder. Det er ikke forskningsmæssige problemstillinger, der var afgørende for, hvad der blev undersøgt. De foreliggende undersøgelser er f.eks. ikke foretaget med henblik på at afklare selve landnamssituationen. Det er derfor et stort spørgsmål, om materialet er repræsentativt i denne henseende.

Det er også et spørgsmål, hvor stor en betydning landsænkningen har for bevaringen af de tidlige bopladslevn, og for helhedsbilledet af den tidligste bebyggelse.

I 1952 foretoges en mindre undersøgelse af nogle bebyggelseslevn under Keisaraflótti i Norðragøta (80). Lokaliteten ligger nede på selve stranden. Men det bemærkelsesværdige var, at bebyggelsen var anlagt på tørvejord, endda så lavt, at ved højvande stod bygning-

gen ca. 60 cm under vandoverfladen. Da tørv ikke dannes i havvand, må terrænet være sunket betydeligt siden bopladsens anlæggelse.

De undersøgte hustomter i Kvívík, i Fuglafjørður og Niðri á Toft i Klaksvík taler deres tydelige sprog om påvirkning dels af landsænkning dels af erosion af kystskrænten. At disse desværre ikke er de eneste eksempler på naturens nedbrydende kræfter, fås vished om ved at studere skrænterne rundt omkring på øerne, hvor man kan observere bopladslevn stikke frem i lyset. Det er endvidere tydeligt, at bopladserne igennem årene har trukket sig tilbage fra skrænten eller stranden. Da geologiske undersøgelser endnu ikke er foretaget, for nærmere at studere landsækningsproblematikken, er det derfor uklart, hvordan denne foregår. Man regner med, at øerne generelt er sunket østover ca. 1 m i løbet af de seneste 1000 år. Disse forhold bør tages i betragtning, når landnamssituationen vurderes.

Det vil også være naturligt at vurdere landnamet på Færøerne i sammenhæng med de folkebevægelser, der foregik i Atlanterhavsområderne i vikingetiden (81). På grundlag af de senere års undersøgelser synes der at være bred enighed om, at den norrøne bebyggelse af de skotske øer fandt sted i første halvdel af 800-årene. På Island antages bebyggelsen at have fundet sted o. år 900 og i årene derefter (82).

Der er derfor grund til at undres over, at bebyggelsen på Færøerne, ud fra det foreliggende arkæologiske materiale, kun med vanskelighed kan trækkes tilbage til 900-årene.

På baggrund af ovenstående er det da også mit synspunkt, at dette materiale foreløbig ikke bør opfattes som repræsenterende landnamssfasen på Færøerne og dermed medvirke til at tidsfæste den sent i forhold til de norrøne initialbebyggelser i de omgivende områder.

Denne opfattelse bestyrkes nu også af de undersøel-

ser, der i de seneste år er foretaget af bebyggelsen på Toftanes i Leirvík, samt sæterbopladsen på Argisbrekka ved Eiði. Da de først er blevet afsluttet i sommeren 1987, er de ikke blevet nærmere behandlet her. Ud fra arkæologisk materiale samt C¹⁴-dateringer er disse foreløbigt dateret til henholdsvis 900-950 e.Kr. (83) og tidligt 900-tal (84).

De arkæologiske vidnesbyrd på Toftanes og Argisbrekka åbner således for en fortsat diskussion om, hvornår landnamet på Færøerne fandt sted – et spørgsmål som fremtidige undersøgelser forhåbentlig vil medvirke til at afklare.

12. Afslutning

Sammenfatter vi nu det, som foran er fremført, er der al grund til at fastholde opfattelsen om, at foreliggende udvalgte materiale ikke kan anvendes til belysning af landnamet på Færøerne.

Da skriftligt kildemateriale til denne del af Færøernes historie mangler, må denne belyses på grundlag af arkæologisk kildemateriale, som må tilvejebringes ved fremtidige undersøgelser.

Den arkæologiske virksomhed bør omfatte en systematisk bearbejdning af det arkiv- og oldsagsmateriale, der ligger ubearbejdet hen i Føroya Fornminnissavns magasiner. Dette kan uden tvivl anvendes ved sammenligninger med andet arkæologisk materiale, der vil blive frembragt på et sikrere grundlag. Der bør udføres systematisk planlagte registreringer af jordfaste fortidsminder, som ligger spredt rundt om i terrænet, både i ind- og udmark. En sådan registrering vil medvirke til et mere nuanceret billede af den forhistoriske bebyggelse. Dette gælder også for de levn, der er truet af landsenkning og erosion. Her er ikke blot en registrering nødvendig, men også en sikring. Yderligere burde etableres et tværfagligt samarbejde på dette felt.

Foran er fremhævet de problemer, der dateringsmæssigt er knyttet til oldsagsmateriale og de foreliggende C¹⁴-dateringer. Det vil derfor være af afgørende betydning at få tilvejebragt og afprøvet andre dateringsmuligheder, andre metoder, f.eks. termoluminescens, for at kunne vurdere og kontrollere dateringerne ud fra flere synsvinkler.

Endvidere er et nærmere samarbejde med pollenanalytikere ønskeligt. Dels i forbindelse med arkæologiske undersøgelser, dels ud fra bebyggelseshistoriske problemstillinger bør udvælges egnede lokaliteter til udførelse af pollenanalytiske undersøgelser, der, sammen med det arkæologiske materiale, kan medvirke til at skabe et helhedsbillede af situationen omkring landnamet.

En konkretisering af bebyggelseshistoriske problemstillinger fremfor tilfældigt iværksatte nødgravninger må være grundlaget for fremtidige undersøgelser.

Noter

1. Baggrunden for denne artikel er mit hovedfagsspeciale i middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet. Se Arge 1987 (a).
2. Rafn 1832. En del af teksterne var dog før udgivet af Thorm. Torfæus i hans *Commentatio historica de rebus gestis Færeyensium seu Farøensium*, Hafn 1695, og i en dansk udgave ved Peder Torstensen, Kbh. 1770. Se Resen s. XLIII, note 161, og Rafn 1832, s. II, note 1.
3. Det seneste og måske mest ekstreme eksempel er Young 1979.
4. Rafn 1832, s. 1.
5. Walchenaer 1807 (ed.) – Dicuilus.
6. Engelsk oversættelse i Tierney 1967, s. 75 og 77. Her findes også den latinske tekst, se s. 74 og 76.
7. I sin kommenterede udgave af Dicuil påpeger Letronne som den første, at de her citerede afsnit må omhandle Færøerne, Letronne 1814. Samme tanke kom til udtryk i et brev som professor Dahl-

- mann skrev til formanden for det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab, dateret i Kiel den 12. nov. 1825. Dahlmann havde da ikke set Letronnes udgave af Dicuils tekst. Se Hovedberetning 1828, s. 35-36.
8. Rafn 1832, s. XXXII.
  9. Samme, s. XXXI.
  10. Andersen 1977, s. 83.
  11. Halldórsson 1961, s. 50-51.
  12. Samme 1960, sp. 77-78.
  13. Foote 1965, s. 13.
  14. Tierney 1967, s. 37.
  15. Strofen »...in centum ferme annis...« har givet anledning til diskussion om, hvorvidt de irske munke ankom til øerne i 725 eller de rejste derfra dette år. Tyskeren Zimmer opfattede strofen som, at disse opholdt sig på øerne i 100 år uden dog at kunne fastlægge begyndelses- og afslutningstidspunktet af perioden. Tierney 1967, s. 115-116.
  16. Schrøter 1856, s. 146.
  17. Matras 1939, s. 54 og 1932, s. 2.
  18. Jakobsen 1901 – her citeret efter Jakobsen 1957, s. 73.
  19. Samme 1904, s. 18-19 og 1915/1957, s. 108-110.
  20. Bugge 1905.
  21. Matras 1934, s. 187.
  22. Samme 1965, s. 31-32.
  23. Brøgger 1937.
  24. Samme, s. 35.
  25. Jacobsen 1933.
  26. Kermodé 1930-31, s. 378.
  27. Dahl 1968, s. 190.
  28. Radford 1962, s. 163, note 3.
  29. Thomas 1973, s. 9.
  30. Se f.eks. Nørlund 1924, s. 193-196. Bæksted 1942, fig. 37 og 84. Birkeli 1973, nr. 31. I billedkartoteket på redaktionen for »Danmarks Kirker«, Nationalmuseet, Kbh., findes fotografier af tidligmiddelalderlige danske gravsten, hvis afbildede korsformer er meget lig de færøske. Som eksempler kan nævnes gravstene fra Tamdrup kirke, Skanderborg amt; Egtved kirke, Vejle amt; Kastrup kirke, Præstø amt samt én i Århus domkirkes østgavl.
  31. Ifølge brev fra Marie Stoklund, Runologisk-epigrafisk Laboratorium, Nationalmuseet, Kbh., dat. 13.12.1982. Om runestensfundet, se Arge 1982.
  32. Krogh 1975, s. 22.
  33. Dahl 1968, s. 189-190.
  34. Sølvberg 1976, s. 67.
  35. Ældste skriftlige omtale af dyrkningsformen findes hos præsten Lucas Jacobsen Debes fra 1673. Se facsimilieudgaven ved J. Rischel 1963, Bind I, s. 236-237.
  36. Thorsteinsson 1979, s. 21.
  37. Jóhansen 1979, s. 21.
  38. Samme 1971.
  39. Samme, s. 155.
  40. Jfr. note 37.
  41. Samme 1982, s. 130, og 1985, s. 54.
  42. Samme 1985, s. 58.
  43. Se også Kroghs kritik af Jóhansen og Jóhansens kommentar til den fremsatte kritik, der dog efter min opfattelse ikke bringer afklaring af spørgsmålet – Krogh 1986 og Jóhansen 1986.
  44. Vedr. pollenundersøgelserne, se Vilhjálmsson 1985, s. 189. Vedr. dateringerne fra de arkæologiske undersøgelser, se omtalen af Else Nordahls undersøgelser af en boplads i Reykjavík i afsnit 9 og note 78.
  45. Brøgger 1937, s. 197.
  46. Dahl 1951, 1958 og 1965.
  47. Se henholdsvis Dahl 1952, 1970 (b) og 1968, s. 197-198.
  48. Samme 1968, s. 191-192 samt Dahl og Rasmussen 1956. For ringnålens vedkommende, se Fanning 1983.
  49. Dahl 1952, s. 171-172.
  50. Samme 1970 (b), s. 366.
  51. Matras 1956, s. 66.
  52. Dahl 1968, s. 190.
  53. Samme 1970 (a), s. 50-51.
  54. Thorsteinsson 1978 og 1981.
  55. Samme 1978, s. 63.
  56. For en nærmere beskrivelse henvises til kataloget, Bilag 1, i Arge 1987 (a), s. 43-53.
  57. Allerede i 1955 inspirerede det store klæberstensmateriale Sverri Dahl til at skrive en artikel om emnet, Dahl 1955. Artiklen er i dag ikke tidssvarende, da materialet i mellemtiden er forøget betydeligt samtidig med at der nu hersker andre opfattelser vedr. dateringsspørgsmålet, bl.a. på grundlag af norsk materiale.
  58. Se f.eks. Dahl 1958, s. 143, 1965, s. 21 samt Diklev 1976 (b), s. 30.
  59. Myhre 1980, s. 471.
  60. Mundtlig oplysning af udgravningslederen, mag.art. Ditlev L. Mahler. Efterbearbejdningen er endnu ikke afsluttet, men en foreløbig meddelelse findes i Mahler 1984.

61. Udgravningsplaner af alle bygningslevn findes i Arge 1987 (a), fig. 3-19. Først ved undersøgelsen på Toftanes i Leirvík, som afsluttedes sommeren 1987, er man stødt på en langhusbygning, der størrelsesmæssigt kan måle sig med Kvivík. Undersøgelsen omtales andetsteds i nærværende udgave af hikuin.
62. Dahl 1952, s. 172 og 1968, s. 196. Her sammenligner han med fladbundede typer, fundet på Trelleborg i Danmark. Samt Diklev 1976 (a).
63. Svabo 1976, s. 285 og 416.
64. Myrvoll 1983 a, s. 17.
65. Small 1967, s. 242. Ritchie 1979, s. 31 og Hedges 1983, s. 101-102 og s. 107.
66. F.eks. Ritchie 1976-77, s. 186-187.
67. Hamilton 1956, s. 188.
68. Dette er også karakteristisk ved en igangværende undersøgelse på endnu en lokalitet i Sandavágur: Innanfyri Heygagerði. Her optræder udelukkende lokal keramik sammen med bl.a. bageplader. Foreløbig datering: middelalder/højmiddelalder. Se Arge 1985 og 1987 (b).
69. Dahl 1968, s. 196-197.
70. Larsen og Hansen 1984, s. 10, samt andetsteds i nærværende udgave af hikuin.
71. Lossius 1977, s. 53f.
72. Resi 1978, s. 6-7 og Myrvoll 1983 b, s. 274.
73. Myrvoll 1984, s. 53-54 og 1986, s. 174.
74. Sognnes 1979, s. 27.
75. Martens 1973, s. 33 og Weber 1983, s. 159, samt oplysning i brev fra Birthe Weber, dat. 08.12. 1986.
76. Se f.eks. Munch 1966, s. 29, samt Martens og Weber som i forrige note.
77. Prøven, K-4690, fra Durhúsi i Eiði er bestående af mos. Den blev udtaget umiddelbart under det ældste kulturlag, og var beliggende på tørvemose i østvæggens indgangsparti. Samtlige dateringer og kalibreringer er venligst foretaget af Henrik Tauber, Kulstof-14 Dateringslaboratoriet, Nationalmuseet, København.
78. Iflg. brev fra Else Nordahl, Uppsala, dat. 23.03. 1983. Ohlsson 1978-80, s. 110f. og Cinthio 1977-80, s. 122 og dennes note 21.
79. Vedr. begrundelsen for de enkelte objekters datering henvises til Arge 1987 (a), s. 54-75.
80. Samme, s. 80.
81. For en nøjere redegørelse, se samme s. 25-31.
82. Eldjárn 1956, s. 428. For nylig har Margrét Hermannsdóttir

fremsat en nyvurdering af den ældste bebyggelse på Island. Denne antages at være indledt allerede fra o. 600 e.Kr. Opfattelsen bygger på nogle C¹⁴-dateringer fra hendes undersøgelser på Heimae, og ikke på arkæologisk materiale. Da denne opfattelse endnu ikke er blevet underkastet en nærmere diskussion, samt med baggrund i den debat Vilhjálmsson har fremsat i sin prisopgave om dateringsgrundlag og tefrakronologi på Island, ønsker jeg her at fastholde den traditionelle opfattelse af landnamstidspunktet på Island. Se iøvrigt Hermannsdóttir 1986 og Vilhjálmsson 1985.

83. Se Hansen 1985 og 1987, samt andetsteds i nærværende udgave af hikuin.

84. Mahler 1986, s. 15, samt andetsteds i nærværende udgave af hikuin.

Litteratur

Andersen, Per Sveaas: Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130. *Handbok i Norges historie*. Bind 2. Bergen-Oslo-Tromsø 1977.

Arge, Simun V.: Ein rúnasteinur. *Mondul* 1982/3. Tórshavn, s. 3-10, 29.

Samme: Miðaldar bústaðaleivdir uppi í Heygagerði í Sandavági. *Mondul* 1985/1. Tórshavn, s. 8-17.

Samme: Landnamet på Færøerne. En diskussion og vurdering af teorierne om, hvornår det fandt sted, med særlig vægt på teorier baseret på arkæologisk materiale. Hovedfagsspeciale ved afdeling for middelalder-arkæologi. Aarhus Universitet. Januar 1986. Århus 1987 (a).

Samme: Miðaldarbústaðurin innan fyri Heygagerði í Sandavági. *Mondul* 1987/1, Tórshavn, (b), s. 15-23.

Birkeli, F.: Norske steinkors i tidlig middelalder. Oslo 1973.

Brøgger, A.W.: *Løttingssøga Føroya*. Ista Bók. Hvussu Føroyar vórðu bygdar. Tórshavn 1937.

Bugge, Alexander: Vesterlandenes Indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre Kultur, Levesæt og Samfundsforhold i Vikingetiden. *Vidensk. Selsk. Skrifter*. II. Hist.-Filol. Kl. 1904, No. I. Christiania 1905.

Bæksted, A.: Islands runeindskrifter. *Bibliotheca Arnarnagana*. Vol. II. København 1942.

- Cinthio, Hampus: The Löddeköpinge Investigation III. The Early Medieval Cemetery. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1979-80. New Series Vol. 3. Lund, s. 112-127.
- Dahl, Sverri: Fornar toftir í Kvívík. Varðin, bd. 29. Tórshavn 1951, s. 65-96.
- Samme: Tvey fornminni í Syðrugøtu. Fróðskaparrit 1. bók. Tórshavn 1952, s. 149-175.
- Samme: Um tíðarfesting av føroyskum fitisteinsfundum. Fróðskaparrit 4. bók. Tórshavn 1955, s. 61-84.
- Samme: Toftarannsóknir í Fuglafirði. Fróðskaparrit 7. bók. Tórshavn 1958, s. 118-146.
- Samme: Bústaður í Eingjartoftum, Sandavági. Fróðskaparrit 10. bók. Tórshavn 1961, s. 53-76.
- Samme: Víkingabústaður í Seyrvági. Fróðskaparrit 14. bók. Tórshavn 1965, s. 9-23.
- Samme: Fortidsminder. Trap Danmark, 5. udg. Bd. XIII. København 1968, s. 188-211.
- Samme: The Norse Settlement of the Faroe Islands. Medieval Archaeology. Vol. XIV. London 1970 (a), s. 60-73.
- Samme: Um ærgistaðir og ærgitoftrir. Fróðskaparrit 18. bók. Tórshavn 1970 (b), s. 361-368.
- Samme og J. Rasmussen: Víkingaaldargrøv í Tjørnuvík. Fróðskaparrit 5. bók. Tórshavn 1956, s. 153-167.
- Debes, Lucas Jacobsen: Færoe et Færoa reserata, det er Færøernes og færøiske Indbyggeres Beskrivelse. Kiøbenhavn 1673. Facsimilieudgave af Jørgen Rischel: Lucas Debes: Færøernes beskrivelse. Bind I-II. København 1963.
- Dicuilus – J. J. Tierney: Liber de mensura orbis terræ. Scriptores Latini Hiberniae. Vol. VI. Dublin 1967.
- Dicuilus – ed. Walchenaer, C.A.: Liber de mensura orbis terræ. Paris 1807.
- Diklev, Torben: Føroya elsti koppur. Mondul 1976/1. Tórshavn (a), s. 32.
- Samme: Býlingurin undir landsvegnum. Mondul 1976/3. Tórshavn (b), s. 30-31.
- Eldjárn, Kristján: Kuml og haugfê, úr heiðnum sið á Íslandi. Reykjavík 1956.
- Fanning, Thomas: The Hiberno-Norse pins from Isle of Man. The Viking Age in the Isle of Man. Viking Society for Northern Research. University College London 1983, s. 27-36.
- Foote, P.G.: On the Saga of the Faroe Islanders. An Inaugural Lecture delivered at the University College London 12. November 1964. London 1965.
- Halldórsson, Ólafur: Færeyinga Saga. KLNLM, Bd. V, sp. 77-78. København 1960.
- Samme: Um landnám Gríms Kambans í Føroyum. Fróðskaparrit 10. bók. Tórshavn 1961, s. 47-52.
- Hamilton, J.R.C.: Excavations at Jarlshof, Shetland. Edinburgh 1956.
- Hansen, Steffen Stummann: Leirvík var við frá byrjanini. Dimmalætting nr. 81, 18. juli 1985. Tórshavn, s. 4.
- Samme: Toftanes – nýggj tíðindi frá útgrevstrinum. Mondul 1987/1. Tórshavn, s. 4-6 og 24-26.
- Hedges, J.W.: Trial excavations on Pictish and Viking settlement at Saevar Howe, Birsay, Orkney. Glasgow Archaeological Review, X. Glasgow 1983, s. 73-124.
- Hermannsdóttir, Margrét: Merovingertida bosättning på Island. Viking. Bind XLIX – 1985-86. Oslo 1986, s. 135-146.
- Hovedberetning om det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskabs Tilstand, Arbejde og Forhandlinger i Aarene 1825, 1826 og 1827. Kjøbenhavn 1828.
- Hunter, J.R. and Christopher D. Morris: Recent excavations on the Brough of Birsay, Orkney. i: Bekker-Nielsen, H., P. Foote & O. Olsen (eds.): Proceeding of the Eighth Viking Congress, Aarhus 24-31 August 1977. Odense 1981, s. 245-258.
- Jacobsen, M.A.: Skúvoyarsteinarnir. Varðin, Bd. 13. Tórshavn 1933, s. 1-12.
- Jakobsen, Jakob: Færøsk Sagnhistorie. København 1904.
- Samme: Staðanøvn í Føroyum. Tingakrossur nr. 43. Tórshavn 1915.
- Samme: Greinir og ritgerðir. Tórshavn 1957.
- Jóhansen, Jóhannes: A Paleobotanical Study Indicating a Pre-Viking Settlement in Tjørnuvík, Faroe Islands. Fróðskaparrit 19. bók. Tórshavn 1971, s. 147-157.
- Samme: Cereal cultivation in Mykines, Faroe Islands AD 600. Danm. geol. Undersøg. Årbog 1978. København 1979, s. 93-103.
- Samme: Vegetational development in the Faroes from 10000 BP to the present. Danm. geol. Unders., Årbog 1981. København 1982, s. 11-136.
- Samme: Studies in the vegetational history of the Faroe and Shetland Islands. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XI. Tórshavn 1985.
- Samme: Føroya fyrsta búseting – eina ferð enn. Mondul 1986/2, Tórshavn, s. 3-6.
- Kermode, P.M.C.: Note on early cross-slabs from the Faroe Islands. Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland. Vol. LXV. Edinburgh 1930-31, s. 373-379.

- Krogh, Knud J.: Seks kirkjur heima á Sandi. Mondul 1975/2. Tórshavn, s. 21-54.
- Samme: Um Føroya fyrstu búseting. Mondul 1986/1. Tórshavn, s. 3-6.
- Larsen, Anne-Christine og Steffen Stummann Hansen: Toftanes. Mondul 1984/1. Tórshavn, s. 3-10.
- Letronne, A.: Recherches géographiques et critiques sur le Liber de Mensura Orbis Terrae. Paris 1814.
- Lossius, Siri Myrvoll: Kleberkarmaterialet fra Borgund. Arkeologiske Avhandlinger. Historisk Museum. Universitetet i Bergen. No. 1-1977.
- Mahler, Ditlev L.: Miðaldar toftir Inni á Tvørgarði. Mondul 1984/1. Tórshavn, s. 15-25.
- Samme: Ærgið undir brekkuni. Mondul 1986/3. Tórshavn, s. 6-17.
- Martens, Irmelin: Gamle fjellgårder fra strøkene rundt Hardangervidda. Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1970-71. Oslo 1973, s. 1-84.
- Matras, Christian: Papýli í Føroyum. Varðin 14. Bind. Tórshavn 1934, s. 185-187.
- Samme: Færøerne. Ortnamn. Nordisk Kultur, Bd. V. Stockholm 1939, s. 53-59.
- Samme: Gammelfærøsk ærgi. Namn och Bygd. Årg. 44, Hft. 1-4. Uppsala 1956, s. 51-67.
- Samme: Írsk orð í føroyskum. Almanakkin fyri tað ár eftir Kristi føðing 1966. København 1965, s. 22-32.
- Munch, Gerd Stamsø: Gårdshauger i Nord-Norge. Viking, Bind XXX. Oslo 1966, s. 25-59.
- Myhre, Bjørn: Gårданlegget på Ullandhaug I. Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge. AmS-Skrifter 4. Stavanger 1980.
- Myrvoll, Siri: Norske kokekar i middelalderen – kleber eller keramikk? i: Månghanda slags Käril finns hos Nordborna. Bruk av keramikk i middelalderen. Riksantikvarens Rapporter 8. Øvre Ervik 1983 a, s. 17-24.
- Samme: The Town of Skien, Norway – Development from market-place to medieval town in the 12th and 13th Century. Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. Bd. 7. Bonn 1983 b, s. 271-275.
- Samme: Trade in Telemark and the Earliest Settlement in Skien. Offa, Band 41. Neumünster 1984, s. 41-55.
- Samme: Skien og Telemark – naturressurser, produkter og kontakter i sen vikingetid og tidlig middelalder. Viking. Bind XLIX – 1985-86. Oslo 1986, s. 161-180.
- Nørlund, P.: Buried Norsemen at Herjolfsnes. An archaeological and historical Study. Meddel. o. Grønland. Bd. LXVII. København 1924.
- Ohlsson, Tom: The Löddeköpinge Investigation II. The Northern Part of the Village Area. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1979-80, New Series Vol. 3. Lund 1979-80, s. 68-111.
- Radford, C.A.R.: Art and Architecture: Celtic and Norse. i: The Northern Isles. ed. F. T. Wainwright. Edinburgh 1962, s. 163-188.
- Rafn, C.C.: Færeyinga Saga eller Færøboernes Historie i den islandske Grundtext med færøisk og dansk Oversættelse. København 1832.
- Resen, Peder Hansen: Atlas Danicus, Færøerne. Færoensia, Textus et Investigationes, IX. Udg. af J. Rischel og P. Skårup. København 1972.
- Resi, Heid Gjæstein: Skandinavisk handel mot sør og vest i vikingtid. Förtryck av mötesföredrag. XV Nordiska Arkeologmötet 1978, s. 1-10.
- Ritchie, Anna: Excavation of Pictish and Viking-age farmsteads at Buckquoy, Orkney. Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland. Vol. 108. 1976-77. Edinburgh, s. 174-227.
- Samme: Pict and Norseman in Scotland. Scottish Archaeological Forum 6. Glasgow 1979, s. 23-36.
- Schrøter, J.H.: Færøiske Folkesagn. II. Om Friserne paa Akraberg paa Suderø. Antiquarisk Tidsskrift 1849-51. København 1852, s. 145-147.
- Small, Alan: Excavations at Underhoull, Unst. Shetland. Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland. Vol. XCVII. Edinburgh 1967, s. 225-248.
- Sognnes, Kalle: Arkeologiske modeller for Vestlandets vikingtid. Gunneria 34. Trondheim 1979.
- Svabo, Jens Christian: Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782. Udg. af N. Djurhuus. Selskabet til udgivelse af færøske kildeskrifter og studier. København 1976.
- Sølvberg, Ingvild Øye: Driftsmåter i Vestnorsk jordbruk ca. 600-1350. Oslo 1976.
- Thomas, Charles: Sculptured Stones and Crosses from St. Ninian's Isle and Papil. i: Small, A., C. Thomas and D. M. Wilson: St. Ninian's Isle and its Treasure. Aberdeen 1973.
- Thorsteinsson, Arne: Forn búseting í Føroyum. Fróðskaparrit 26. bók. Tórshavn 1978, s. 54-80.
- Samme: Ruddstaðir í Brekkum – ein muturgøla frá 1412. Mondul

- 1979/1. Tórshavn, s. 14-21.
- Samme: On the development of Faroese Settlements. i: Bekker-Nielsen, H., P. Foote and O. Olsen (eds.): Proceedings of the Eighth Viking Congress, Aarhus 24-31 August 1977. Odense 1981, s. 189-202.
- Vilhjálmsson, Vilhjálmur Örn: Þjórsárdalur-bygdens ødelæggelse. Hovedfagspeciale. December 1985. Institut for middelalderarkæologi Aarhus Universitet. (Upubliceret).
- Weber, Birthe: »I Hardanger er qvernberg og Helleberg ... og Hellelne, det er tyndhugne Steene, bruger man til at bage det tynde Brød Fladbrød paa...«. Viking. Bind XLVII – 1983. Oslo 1984, s. 149-160.
- Young, G.V.C.: From the Vikings to the Reformation. A Chronicle of the Faroe Islands up to 1538. Sherwater Press Douglas, Isle of Man 1979.